

พิพิธภัณฑ์บางลำพูกับแฟนตาซีชาตินิยม
การสร้างการรับรู้และอารมณ์ความรู้สึก
Pipit Banglamphu Museum and Nationalism as A Fantasy:
The Construction of the Recollection and Technique of Feeling

ธนวัฒน์ ปัญญานันท์
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
Tanawut Panyanant
Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation)
E-mail: benzkiev@gmail.com

นฤมล อีรวัฒน์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Naruemol Teerawat
Faculty of Humanities, Chiang Mai University
E-mail: ntnaruemol@gmail.com

วันรับบทความ: 29 กรกฎาคม 2564 (Received July 29, 2021)
วันแก้ไขบทความ: 31 สิงหาคม 2564 (Revised August 31, 2021)
วันตอบรับบทความ: 6 ตุลาคม 2564 (Accepted October 6, 2021)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเลือกสรรข้อมูลที่จะถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์และการเร้าอารมณ์ความรู้สึกผ่านการจำลองพื้นที่พิพิธภัณฑ์ในรูปแบบแฟนตาซี โดยใช้พิพิธภัณฑ์บางลำพูเป็นกรณีศึกษาและใช้แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ เรื่องเล่าและอารมณ์ความรู้สึกเป็นมุมมองหลักในการศึกษา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการนำเสนอข้อมูลภายในพิพิธภัณฑ์บางลำพูมีความย้อนแย้งกับอุดมการณ์ในการก่อตั้ง กล่าวคือ พิพิธภัณฑ์เลือกนำเสนอเฉพาะประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอันดงามของชาติ และละเลยความหลากหลายทางวัฒนธรรมอื่นที่ตรงกันข้ามกัน อาทิ การสูญพันธุ์และการ

คำประเวณี เป็นต้น นอกจากนี้ การจัดแสดงข้อมูลภายในพิพิธภัณฑ์ถูกปรุงแต่งด้วยด้วยเทคนิคต่าง ๆ ในรูปแบบของเรื่องเล่าแฟนตาซี กล่าวคือ มีการสร้างเนื้อเรื่อง การลำดับเรื่อง รวมทั้งตัวละคร ทั้งนี้เมื่อผู้ชมเข้าชมพิพิธภัณฑ์บางลำพู ผู้ชมจะรู้สึกคล้ายกับหลุดเข้าไปในโลกแฟนตาซีของความสุข เช่นเดียวกับมณีจันทร์ในทวิภพ ผ่านภาพ แสง สี และเสียงอันเป็นบ่อเกิดของความรู้สึกโหยหาอดีตและจินตนาการว่าสิ่งที่ถูกนำเสนอคือรากเหง้าของชาติ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์บางลำพูจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงแต่นำเสนอประวัติศาสตร์ชุมชนบางลำพู แต่เป็นส่วนหนึ่งของการร่วมสร้างแฟนตาซีชาตินิยม

คำสำคัญ : บางลำพู, พิพิธภัณฑ์, ชาตินิยม, อารมณ์ความรู้สึก

Abstract

Pipit Banglamphu Museum aims to showcase the various cultures and histories of the Banglamphu Community. However, the museum chose to present only the positive memories among the community. These selected representations tend to build the feeling of nationalism. This article aims to study the museum and nationalism as a fantasy, examining the a case study of Pipit Banglamphu Museum, and focusing on 2 questions. Namely, these are: 1) What elements are selected for exhibit in the museum, and what elements are ignored? 2) How does the museum reinforce the concept of nationalism? The results show that the museum constructed a national imaginary in two configurations. Firstly, the museum presents a selected narrative about Banglamphu's history, for example, Si San Banglamphu (Lively Banglamphu) and Tin Khon Dee Sri Banglamphu (Good People of Banglamphu). Although these exhibitions present an ideal community within the concept of the nation, interviews with the people of Banglamphu revealed many hidden histories that could have been shown in

the museum. Secondly, the museum used techniques of feeling where the information is not presented textually but rather displayed with technologies of exhibition, such as movies, pictures, sounds and light. When people walk into the museum, they will touch a visual and auditory fantasy of Banglamphu's history. Thereby, these exhibitions can instigate an internal feeling of nostalgia of national imagined communities. Pipit Banglamphu Museum is not only the documentation of Banglamphu communities, it is a reconstruction of Nationalism as a Fantasy.

Keywords: Pipit Banglamphu, Museum, Nationalism, Feeling

บทนำ

พิพิธภัณฑ์มีบทบาทหน้าที่หลักในการเผยแพร่และจัดแสดงวัตถุ ผลงาน หรือแม้กระทั่งสิ่งมีชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างการรับรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มต่าง ๆ ในฐานะผู้ชมพิพิธภัณฑ์จึงมีหลายประเภท ซึ่งพิพิธภัณฑ์แต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายในการนำเสนอที่เฉพาะ อาทิ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ นำเสนอเรื่องเล่าหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ โดยส่วนใหญ่มักนำเสนอช่วงเวลาเฉพาะในประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ศิลปะนำเสนอผลงานศิลปะ พิพิธภัณฑ์โบราณคดีนำเสนอหลักฐานโบราณคดีในบางพื้นที่ เป็นต้น เช่นเดียวกันนี้ กลวิธีการจัดแสดงสำหรับพิพิธภัณฑ์ก็มีพัฒนาการไปสู่ความสามารถในการนำเสนอที่หลากหลายด้วย โดยเฉพาะความพยายามเพื่อให้ผู้ชมเข้าถึงสุนทรีย์ของการจัดแสดงได้อย่างเต็มอ้อมและสมจริง อาทิ การใช้ภาพพาโนรามา การจำลองฉากและกิจกรรมเสมือนจริง การใช้เสียงเพื่อสร้างบรรยากาศภายในพิพิธภัณฑ์และเสียงประกอบภาพเหตุการณ์เฉพาะ เป็นต้น คุณลักษณะและนิยามโดยกว้างดังกล่าวนี้หากมองอย่างผิวเผินอาจทำให้เข้าใจเพียงว่า พิพิธภัณฑ์จะถูกรับชมโดยผู้เข้าชมเสมือนว่า

พิพิธภัณฑสถานเป็นพื้นที่เชิงรับหรือเป็นวัตถุในการศึกษา (object of study) อันหนึ่งเฉย อย่างไรก็ตาม งานศึกษาในช่วงที่ผ่านมา อาทิ ontology และ affect studies ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานและความสัมพันธ์ของวัตถุ (objects) หรือ สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-human) ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น สัตว์ กลิ่น เสียง อารมณ์ความรู้สึก เป็นต้น ได้พยายามชี้ให้เห็นแล้วว่าสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เหล่านี้สามารถกระทำการได้อย่างลึกซึ้งและสลับซับซ้อนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาการเลือกจัดแสดงเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานโดยใช้มุมมองแบบวรรณกรรมศึกษาและวัฒนธรรมศึกษา และเลือกพิพิธภัณฑสถานบางลำพู เป็นกรณีศึกษา

พิพิธบางลำพูเป็นพิพิธภัณฑสถานที่แบ่งพื้นที่เนื้อหาการจัดแสดงเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกนำเสนอบทบาทหน้าที่ของกรมธนารักษ์ในการผลิตเหรียญกษาปณ์ และส่วนที่สองนำเสนอประวัติชุมชนย่านบางลำพู ในส่วนที่สองนี้เองที่เป็นที่มาของชื่อ “พิพิธ” ซึ่งอ้างอิงการนำเสนอความแตกต่างหลากหลายทางประวัติศาสตร์ ในชุมชนย่าน “บางลำพู” ภายใต้อำนาจชื่อ “พิพิธบางลำพู” อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างหลากหลายที่ถูกนำเสนอในพิพิธบางลำพูกลับเป็นสิ่งที่ถูกคัดสรรเพื่อนำเสนอส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อันดงามของชาติ อาทิ คนตีสรีบางลำพูที่เชิดชูผู้ที่ทำคุณงามความดีในย่านบางลำพู ในขณะเดียวกัน ประวัติที่ถูกให้คุณค่าในด้านลบกลับไม่ปรากฏอยู่ในความแตกต่างหลากหลายที่ได้กล่าวอ้างไว้ และนอกจากนี้ ภายในพิพิธฯ แห่งนี้มีการใช้เทคโนโลยีหลายอย่างประกอบกันในการจัดแสดง อาทิ การสร้างฉากจำลองคลองบางลำพู ฉากจำลองโรงภาพยนตร์ การฉายภาพวิดีโออนิเมชันพร้อมเสียงประกอบที่ทำให้ตัวละครเล่าที่มาของบางลำพู เป็นต้น เทคโนโลยีเหล่านี้เข้ามาเติมเต็มรสสัมผัสของผู้เข้าชมให้เข้าใจความเสมือนจริงของวิถีชีวิตในอดีตได้มากขึ้น

ความขัดแย้งระหว่างจุดประสงค์เพื่อนำเสนอความแตกต่างหลากหลายกับการนำเสนอจริงที่คับแคบเป็นประเด็นหลักที่ใช้ให้เห็นว่ามีการเมืองเรื่องการนำเสนอแอบแฝงอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน พิพิธบางลำพูจึงมิใช่เพียงพิพิธภัณฑสถานเชิงรับหรือวัตถุที่ถูกศึกษาของผู้เข้าชมที่เข้าไปศึกษาความรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมาเสียทีเดียว และวัตถุหรือสิ่งที่ถูกจัดแสดงในพิพิธฯ ก็มีได้

ทำหน้าที่ในฐานะผู้กระทำการตั้งแต่ต้นด้วยตัวของมันเอง กล่าวคือ พิพิธบางลำพูมิได้เป็นพิพิธภัณฑที่เน้นการนำเสนอวัตถุสะสมหรือ “วัตถุ” ในความหมายของข้าวของเครื่องใช้ แต่เน้นที่การบันทึกภาพและฉายภาพจำลองสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ผ่านการประกอบสร้างฉาก เรื่องเล่า ภาพ และเสียงเพื่อสร้างบรรยากาศของอดีต

ดังนั้นเมื่อเข้าไปในพิพิธบางลำพู ผู้เข้าชมจึงเสมือนได้เข้าไปอยู่ในโลกจำลองของอดีตที่แตกต่างจากโลกปัจจุบัน บทความขึ้นนี้จึงมุ่งศึกษาการเล่าเรื่องชุมชนย่านบางลำพูที่ถูกจัดแสดง และการสร้างบรรยากาศซึ่งจะเผยให้เห็นแนวคิดชาตินิยมที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าของการจัดแสดงดังกล่าว

พิพิธบางลำพูกับประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกและประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ถูกเล่า

พิพิธบางลำพูก่อตั้งโดยกรมธนารักษ์ในปี 2555 การจัดแสดงที่โดดเด่นและมีเนื้อหาเฉพาะของพิพิธภัณฑแห่งนี้คือ ส่วนของประวัติศาสตร์ชุมชนย่านบางลำพู พื้นที่จัดแสดงในส่วนนี้เป็นอาคารไม้หลังเก่าติดกับคลองบางลำพู แบ่งห้องจัดแสดงเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) “สี่ส้นบางลำพู” บอกเล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนย่านบางลำพูตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ 2) “พระนครเซนเตอร์” บอกเล่าวิถีชีวิตของคนในย่านบางลำพูในอดีตและจำลองร้านค้าเก่าแก่ในย่านบางลำพู ได้แก่ โรงลิเกหอมหวล โรงภาพยนตร์บุศยพรรณ ห้าง ต.เง็กชวน เป็นต้น 3) “ย่านตรอกบอกเรื่องเก่า” บอกเล่าของดี 7 ชุมชนในย่านบางลำพู ได้แก่ ศิลปะการแทงหยวกของชุมชนวัดใหม่อมตรส ข้าวต้มน้ำอุ่นของชุมชนสามพระยา การผลิตเครื่องเงินของชุมชนบ้านพานถม การตีทองคำเปลวของชุมชนบวรรังษี การทำชุดโขนของชุมชนเขียนนิวาสน์ (ตรอกโกแจ้) การใช้ใบลานผลิตข้าวของเครื่องใช้ของชุมชนสังเวทียศอาราม และการเป็นช่างทองของชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และ ส่วนที่ 4) “คนดีศรีบางลำพู” บอกเล่าคุณงามความดีและเชิดชูคนดีในย่านบางลำพูในอดีต

เนื้อหาที่ถูกจัดแสดงทั้งหมดในพิพิธบางลำพูเป็นเนื้อหาในด้านดี ซึ่งสอดคล้องกับความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องเล่าแม่บทของประวัติศาสตร์ชาติ โดยทั่วไปเรื่องเล่าแม่บทของประวัติศาสตร์ชาติมักถูกนำเสนอใน 2 ทาง คือ

ประวัติศาสตร์สงครามที่จะเล่าถึงความทรงจำบาดแผลและความกล้าหาญของบรรพบุรุษผู้นำของชาติ เรื่องเล่านี้ปลูกเร้าความรู้สึกโกรธแค้นและสร้างความภาคภูมิใจในชาติในเวลาเดียวกัน ดังเช่น การเสียกรุงในบางระจันหรือการเสียดินแดนในทวิภพ ส่วนเรื่องเล่าอีกรูปแบบคือเรื่องเล่าของอดีตที่ผาสุกราวกับดินแดนในฝันเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์เรียบง่าย ดังเช่นวลี “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” หรือวาทกรรม “ดินแดนสุวรรณภูมิ” ในมุมมองดังกล่าวนี้พิพิธบางลำพูเลือกนำเสนอประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีแต่ความผาสุกความสนุกสนานรื่นเริง (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ภาพฝาผนังจำลองวิถีชีวิตในชุมชนย่านบางลำพู
ที่มา: “นิทรรศการชุมชนบางลำพู” (2561) http://banglamphumuseum.treasury.go.th/news_view.php?nid=86

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนจะขยายความโดยพิจารณาส่วนต่าง ๆ ที่ถูกเลือกนำเสนอในพิพิธบางลำพู ดังนี้ ใน “สี่ส้นบางลำพู” ให้ภาพวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนบางลำพูซึ่งย้อนไปในอดีต ในส่วนหนึ่งมีการนำเสนอด้วยการแสดงภาพวิถีทัศน์และภาพยนตร์อนิเมชันประกอบเสียงแต่มีความยาวไม่มากนัก ด้วยความยาวที่จำกัดนี้สิ่งที่ถูกเลือกสรรคเพื่อนำเสนอคือการให้ภาพของชุมชนที่มีคนหลากหลายกลุ่มใช้ชีวิตร่วมกันอย่างผาสุกกล่าวคือ ภายใต้การแสดงผลภาพเคลื่อนไหวดังกล่าวมีการบรรยายถึงประวัติศาสตร์

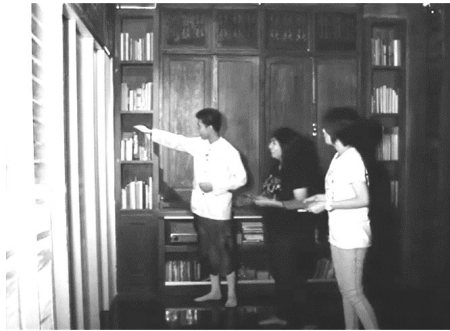
ชุมชนที่มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ อาทิ ไทย มอญ ลาว เขมร เขกตานี และจีน อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง และด้วยความหลากนั้นทำให้บางลำพูกลายเป็นย่านที่มีชุมทรัพย์ทางมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่า อาทิ ศิลปะการแทงหยวก ข้าวต้มน้ำวุ้น การทำชุดโขน และการใช้โบราณผลิตข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น ใน “พระนครเซนเตอร์” พิพิธบางลำพูเลือกนำเสนอสีสันของมรดก ความบันเทิง อาทิ โรงภาพยนตร์ โรงละคร โรงลิเก เป็นต้น ตลอดจนการนำเสนอความเจริญก้าวหน้าทางการค้าและการตลาดผ่านร้านค้าเก่าแก่ในย่าน บางลำพู อาทิ ร้านกาแฟหนังทียาซึ่งเป็นร้านกาแฟที่มีเกสเฮาส์แห่งแรกในพระนคร ร้านรองเท้าแก้วฟ้า ร้านเสื้อนพรัตน์ เป็นต้น ใน “ย่านตรอกบอกเรื่องเก่า” และ “คนดีศรีบางลำพู” เป็นการเลือกสรรค้อย่างเฉพาะเจาะจงเพื่อนำเสนอสิ่งของหรือคนที่คิดว่าดีและเป็นจุดเด่นของแต่ละชุมชนมานำเสนอทั้งสองส่วนนี้จึงแฝงไปด้วยการเมืองเรื่องการเลือกสรรและการสร้างผลิตซ้ำแนวคิดความเป็นต้นแบบหรือแม่แบบความดีงามของความเป็นชาติไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์ของชุมชนย่านบางลำพู ก่อนปี 2500 จะพบว่ามามีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกบันทึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ด้วย อาทิ การทำธุรกิจเกี่ยวกับฝิ่นทั้งโรงฝิ่นและมีสถานบริการสำหรับให้ชนอนูดูฝิ่น การทำธุรกิจช่องโสเภณีในโรงแรมหลายแห่ง และถึงแม้หลังปี 2500 ในสมัยของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ธุรกิจเหล่านี้จะถูกปราบปราม แต่ในยุคสงครามเย็นพื้นที่ดังกล่าวก็ยังคงเป็นแหล่งธุรกิจลับบาร์ ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังในชื่อถนนสิบสามห้าง ในบริเวณนี้เองได้กลายเป็นแหล่งรวมตัวของวัยรุ่นนักร้อง ทำให้มีเหตุการณ์วัยรุ่นนักร้องพวกตีกัน รับรู้กันในนาม “ศึกสิบสามห้าง” นักร้องชื่อดังในยุคนี้ ได้แก่ แดง ไบเล่ เป็นต้น เหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์นี้ถูกใช้เป็นแรงบรรดาลใจในการสร้างภาพยนตร์เรื่อง 2499 อันธพาลครองเมือง อย่างไรก็ดี บันทึกเหล่านี้ไม่ถูกเลือกให้จัดแสดงในพิพิธบางลำพู รวมทั้งแดง ไบเล่ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงก็ได้ปรากฏในพิพิธภัณฑสถานด้วย

เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกเล่าเหล่านี้ เป็นประวัติศาสตร์ที่ไม่สอดคล้องกับเรื่องเล่าแม่บทของประวัติศาสตร์ชาติ แต่กระนั้นเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ในการจัดแสดงภาพใต้นิยามของ “พิพิธ” คือ ความต้องการในการอนุรักษ์และนำเสนอความหลากหลายทางวัฒนธรรมของพื้นที่บางลำพู จะพบว่าสิ่งที่ถูกนำเสนอในพิพิธบางลำพูมีความขัดแย้งกับการกล่าวอ้างถึงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง แม้อาจกล่าวว่าพิพิธบางลำพูสร้างบนเงื่อนไขภายใต้สังกัดหน่วยงานภาครัฐคือกรมธนารักษ์ จึงอาจไม่สามารถนำเสนอภาพด้านลบของชาติได้ อย่างไรก็ตาม หากเปลี่ยนวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเสียใหม่ว่า เพื่อความต้องการในการอนุรักษ์และนำเสนอความดีงามทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของพื้นที่บางลำพูในอดีตจะเป็นการลบความย้อนแย้งในระหว่างการปฏิบัติกับวัตถุประสงค์ได้

การจัดแสดงและเรื่องเล่าแฟนตาซีใน “สี่ส้นบางลำพู”

การจัดแสดงเนื้อหาหรือความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกสรรแล้วในพิพิธบางลำพู มิได้เป็นเพียงแค่การติดป้ายข้อมูลเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาอ่าน หรือเป็นการจัดวางวัตถุสิ่งของโบราณไว้อย่างนิ่งเฉย พิพิธบางลำพูเป็นพิพิธภัณฑที่มีได้นำเสนอวัตถุโบราณของเก่าแก่ แต่เป็นการสร้างฉากจำลองสถานการณ์ชุมชนในอดีตขึ้นมาใหม่เพื่อให้ผู้เข้าชมได้สัมผัสถึงบรรยากาศของอดีตที่สมจริง การนำเสนอจึงอาศัยการร้อยเรียงเนื้อหาด้วยการเล่าและจำลองเหตุการณ์ราวกับเรื่องเล่าแฟนตาซี รวมทั้งมีการจัดวางลำดับโครงเรื่องเป็นหมวดหมู่ตามลำดับเอาไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนจะขยายความโดยชี้ให้เห็นการลำดับและอภิปรายภาพ ฉาก และเรื่องเล่าของการนำเสนอในพิพิธบางลำพู

ภาพที่ 2 ภาพบรรยากาศในห้องสมุดจำลองของ “สี่สັນบางลำพู”
ที่มา: itsbiz Channel, 2557. “จากอดีตสู่ปัจจุบัน ‘พิพิธบางลำพู’”
<https://www.youtube.com/watch?v=5JPLnPSElsA&t=759s>

เมื่อเปิดประตูเข้าไปในอาคารไม้หลังเก่าเพื่อเข้าชมประวัติศาสตร์ชีวิตย่านบางลำพู ผู้เข้าชมจะพบกับห้องสมุดจำลองขนาดย่อมที่มีการฉายภาพวีดิทัศน์พร้อมเสียงบนผนังฝั่งหนึ่งเพื่อบอกเล่าภาพรวมของสิ่งที่น่าสนใจในบางลำพู

คุณรู้จักบางลำพูมากแค่ไหน สวรรค์ของนักชิมและรวมอาหารขึ้นชื่อ ศิลปะการต่อสู้ไทย ศาสตร์และศิลป์ที่แพร่หลายในระดับสากล พื้นที่สีเขียวกลางกรุงรังสรรค์หลากหลายกิจกรรม สีสันยามค่ำคืนต้อนรับผู้มาเยือนอย่างไม่ขาดสาย แต่จะมีสักกี่คนที่รู้ว่าย่านหลากหลายสีสันแห่งนี้ คือทรัพย์สินล้ำค่าที่ถูกถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคนซ่อนอยู่ ออกตามหาสัญลักษณ์นี้ ร่องรอยที่ไปหาชมทรัพย์สินในย่านบางลำพู และจะทำให้มุมมองของคุณนั้นเปลี่ยนแปลง

เนื้อหาโดยรวมเล่าว่าในย่านบางลำพูที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นย่านที่มีสี่สັນ เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีอาหารขึ้นชื่อหลายอย่าง และมีของดีซ่อนอยู่ เรียกได้ว่าเป็นชุมชนทรัพย์สินล้ำค่าส่วนหนึ่งของชาติเลยก็ว่าได้ และภาพวีดิทัศน์จะจบลงด้วยการฉายภาพนิ่งของขึ้นหนังสือ และมีการบรรยายเพื่อกล่าวเชิญชวนผู้เข้าชมให้วนกลับไปสู่โลกในอดีตหรือการทะลุมิติ ราวกับการก้าวข้ามกระแຈของมณิฉนทรในทวิภพ แต่การก้าวเข้าไปสู่โลกอดีตในการนำเสนอของพิพิธบางลำพูนี้เป็นการก้าวข้ามผ่านสัญญาของการอ่านหนังสือ กล่าวคือ

ภายในห้องสมุดขนาดย่อมนี้ บนชั้นหนังสือจะมีหนังสือขนาดใหญ่ที่สันหนังสือเขียนว่าพิพิธบางลำพู (ภาพที่ 2) เมื่อผู้เข้าชมเข้าไปหยิบหนังสือเล่มดังกล่าวจะเป็นกลไกให้ผู้เข้าชม “ทะลุมิติ” หรือประตูจะเปิดออกและสามารถเดินเข้าไปสู่ห้อง “เบาะแสะจากริมคลอง” ภายในห้องนี้ มีการจำลองฉากริมคลองบางลำพูและมีการฉายภาพยนตร์อนิเมชันพร้อมเสียงบนผนังฝั่งตรงข้ามคลองจากฝั่งที่ผู้เข้าชมยืนอยู่ ภาพยนตร์อนิเมชันพร้อมเสียงนี้จำลองตัวละครผู้สูงวัยสมมติขึ้นมา เล่าเรื่องราวในอดีตให้ผู้เข้าชมฟัง ลักษณะเช่นเดียวกับการฟังต่ายเล่าเรื่อง (ภาพที่ 3) เนื้อหาเล่าถึงการอยู่อาศัยร่วมกันของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติที่ในย่านนี้ ได้แก่ ไทย มอญ ลาว เขมร เขกตานี และจีน และที่มาของการเกิดคลองบางลำพู เมื่อจบการฉายภาพยนตร์อนิเมชันผู้เข้าชมจะต้องข้ามสะพานและทะลุมิติไปยังอีกยุคสมัยหนึ่ง

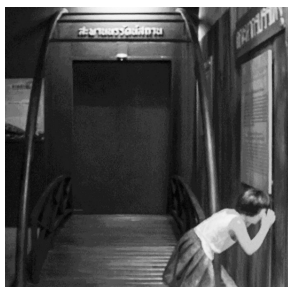
ภาพที่ 3 ภาพบรรยากาศในห้อง “เบาะแสะจากริมคลอง”

ที่มา: “สี่ส้นบางลำพู” <https://sites.google.com/site/pphiphithbanglaphu-su/hna-raek/prawati-phiphith-bang-laphu/sisan-bang-laphu>

เทคนิคการนำเสนอและการจัดแสดงโดยการสร้างฉากจำลองสถานการณ์เพื่อให้ผู้เข้าชม (หรืออาจเรียกว่าผู้อ่านสมมติ) ก้าวข้ามมิติผ่านการหยิบหนังสือขึ้นมาอ่าน ราวกับว่าผู้เข้าชมหรือผู้อ่านกำลังท่องอยู่ในโลกของหนังสือหรือหนังสือได้นำพาให้ผู้อ่านทะลุมิติไปยังโลกของอดีตได้ ในมุมมองวรรณกรรมนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประวัติศาสตร์ชุมชนย่านบางลำพูถูกนำเสนอในลักษณะของเรื่องเล่าแฟนตาซี ภายในเรื่องเล่านี้มีการจำลองฉากในหนังสือให้ปรากฏเป็นฉากเสมือนจริงที่สัมผัสได้ ผู้เข้าชมอาจอยู่ในสถานะ

ของผู้อ่านที่มีตัวละครบุรุษที่ 1 คือคุณตาเล่าเรื่องราวในอดีตให้ฟัง อย่างไรก็ตาม ในลักษณะเดียวกันนี้ ผู้เข้าชมอาจสมมติตัวเองในฐานะตัวละครบุรุษที่ 1 ที่หลุดเข้าไปเป็นผู้เดินเรื่องในหนังสือร่วมด้วยก็ได้

นอกจากเรื่องเล่าแฟนตาซีจะช่วยสร้างอารมณ์ให้กับผู้เข้าชม ให้ได้เพลิดเพลินกับการชมแบบมีส่วนร่วม เรื่องเล่าแฟนตาซีนี้อย่างทำงานร่วมกับอารมณ์ความรู้สึกด้วย ชุตินา ประภาสวุฒินาส (2562ก: 151) กล่าวว่า “หากประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเล่าประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับเรื่องแต่งหรือนวนิยาย สิ่งที่เรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์นำเสนอคือความรู้ควบคู่กับอารมณ์ เรื่องราวของประวัติศาสตร์ก่อให้เกิดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้รับสาร ความรู้สึกต่อเรื่องราวที่ประวัติศาสตร์นำเสนอทำให้เรายึดติดกับเรื่องราวเหล่านั้นโดยไม่สนใจข้อเท็จจริงของอดีต” ในทำนองเดียวกันนี้ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำเสนอผ่านพิพิธภัณฑสถานและนำเสนอในรูปแบบของเรื่องเล่าเป็นการนำเสนอเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้มีปฏิสัมพันธ์ไปพร้อมกับการสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมด้วย อารมณ์ร่วมที่เกิดจากการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานซึ่งเลือกนำเสนอความดีงามของชาติ พิจารณาจากชื่อห้อง “สี่สนบางลำพู” และ “คนดีศรีบางลำพู” ช่วยนำพาผู้เข้าร่วมให้เกิดความรู้สึกล้นหลาม อาทิ ความสนุกสนานเพลิดเพลินและความสุขจากการได้อยู่ในโลกที่คิดสรรแล้ว ความปิติยินดีเหล่านี้อาจทำให้ผู้รับสารมิได้ตระหนักถึงประวัติศาสตร์ที่ไม่ถูกเลือกอื่น ๆ ที่ปรากฏในอดีตในช่วงเวลาเดียวกันด้วย

ภาพที่ 4 น้องมอมแมมแอบดูละครร้องแม่ขุนนาง
ที่มา: “พิพิธบางลำพู ย้อนอดีตสู่ชุมชนบางลำพูในวันวานผ่านพิพิธภัณฑสถาน”
(2561) <https://www.chillpainai.com/scoop/9590/>

นอกจากนี้ ชูติมา (2562ก) ยังชี้ให้เห็นว่าภายใต้เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ จะมีโครงเรื่องแม่บทที่คุ้นชินในการรับรู้ของคนทั่วไปและสามารถกระตุ้นความรู้สึกร่วมให้กับคนในชาติได้ ในด้านหนึ่งความภาคภูมิใจและความสุขเป็นอารมณ์ด้านบวกที่ช่วยอธิบายความสมบูรณ์ของยุคสมัยของราชาชาตินิยมและเอื้อให้ระบดังกล่าวยังคงความศักดิ์สิทธิ์เมื่อพิจารณาเรื่องราวประวัติศาสตร์ของพิพิธบางลำพูจะเห็นว่าพิพิธบางลำพูนำเสนอความอุดมสมบูรณ์ของอดีตในช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ซึ่งประเทศไทยยังคงมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ถูกเลือกนำเสนอในด้านที่ดีและมีความสนุกสนาน กล่าวคือ เมื่อผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานจากgrimฝั่งคลองบางลำพูพวกเขาจะเข้าสู่ยุคที่เฟื่องฟูที่สุดด้านมหรสพความบันเทิงของรัตนโกสินทร์ สิ่งแรกที่จะพบในยุคนี้คือ ตัวละครสมมติชื่อ “น้องมอมแมม” (ภาพที่ 4) เป็นรูปปั้นเด็กหญิงสวมชุดนักเรียนครึ่งท่อนกำลังแอบดูละครร้องแม่ขุนนางผ่านรูกำแพงที่ทำจากสังกะสีชื่อเรียกพฤติกรรมว่า “ขี้ขลาดใจผู้ไร้บ้าย” นอกจากรูที่น้องมอมแมมกำลังส่องดูอยู่แล้ว ยังมีรูอื่นที่ถูกเจาะไว้ให้ผู้เข้าชมได้แอบดูเช่นเดียวกับน้องมอมแมมด้วย นอกจากนี้ ยังมีโรงภาพยนตร์บุศยพรรณ และโรงลิเกหอมหวล เป็นต้น ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้ก็มีการจัดฉากเสมือนจริงเพื่อฉายภาพยนตร์ ซึ่งภาพยนตร์ที่ถูกฉายเป็นภาพยนตร์แนวร้องแต่นลกขบขัน ส่วนลิเกก็มีการใช้เทคนิคจำลองภาพฉาย AI ให้ผู้เข้าชมสวมชุดลิเกในภาพที่ฉายบนผนัง

และเมื่อผู้เข้าชมเดินตามเส้นทางที่ถูกจัดวางไว้แล้วมาเรื่อย ๆ ซึ่งผ่านภาพจำลองของเรื่องเล่าแม่บทในหัวข้อต่าง ๆ ผู้เข้าชมจะผ่านส่วน “ย่าตรอกบอกเรื่องเก่า” ซึ่งนำเสนอของดีของแต่ละชุมชนในย่านบางลำพู หนึ่งในชุมชนเหล่านั้น ชุมชนบวรรังษีถูกนำเสนอด้วยอาชีพช่างทำธง โดยได้สร้างเอกลักษณ์ของชุมชนด้วยการประดับธงชาติและธงสัญลักษณ์ประจำราชการตลอดแนวถนน (ภาพที่ 5) ซึ่งตำแหน่งที่ถูกจัดวางอยู่กลางพิพิธภัณฑสถานในส่วนของประวัติศาสตร์ชุมชนย่านบางลำพู การจัดวางดังกล่าวนี้อาจแฝงแฝงอุดมการณ์ชาตินิยมและราชาชาตินิยมเพื่อให้ผู้เข้าชมได้ระลึกว่าอดีตอันหอมหวานที่ทะลุมิติเข้ามา

นี่คือประวัติศาสตร์ของชาติเรา ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และในตอนท้ายของเรื่องเล่าก่อนออกจากมิติแห่งอดีต ผู้เข้าชมจะเดินทางเข้ามายังห้องพระซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางรำพึงประธานถ หมายถึง “ที่พึ่งของชาวบางลำพู” เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาชมพิพิธภัณฑที่ไ้กราบไหว้ และเมื่อออกจากห้องนี้ ผู้เข้าชมก็จะเดินทางมาพบกับห้องสมุดของจริง รวากับว่าผู้เข้าชมได้ออกมาจากมิติของอดีตที่ผ่านเข้าไปผ่านหนังสือนั่นเอง

ภาพที่ 5 ของดีชุมชนบวรรังษีที่ถูกจัดแสดงในพิพิธบางลำพู
ที่มา: “นิทรรศการชุมชนบางลำพู” (2561) http://banglamphumuseum.treasury.go.th/news_view.php?nid=86

จะเห็นได้ว่าในขณะที่ทวิภพนำเสนอโครงเรื่องแม่บทของการเสียดินแดน และเกี่ยวโยงกับความรู้สึกสูญเสียซึ่งกระตุ้นอารมณ์ด้านลบของคนในชาติ พิพิธบางลำพูนำเสนอโครงเรื่องแม่บทของชาติอันอุดมสมบูรณ์และผาสุกซึ่งปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกร่วม ดังนั้นการจัดแสดงประวัติศาสตร์ชุมชนของพิพิธบางลำพูเป็นการเล่าเรื่องแฟนตาซีแบบชาตินิยมที่ควบคู่กับอารมณ์ความรู้สึกด้านบวก อารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวนี้ช่วยกระตุ้นความรู้สึกความภาคภูมิใจในชาติและความรู้สึกโหยหาอดีตอันสวยงามและเต็มเปี่ยมไปด้วยความบันเทิงเริงใจ ซึ่งฝากแผ่มาด้วยอุดมการณ์ชาตินิยม

พิพิธภัณฑสถานและอารมณ์ความรู้สึก

ใน *Museums, Emotion, and Memory Culture* (2020) โกลบูลโบสโกลู (Gönül Bozoğlu) ศึกษาบทบาทหน้าที่ทางการเมืองของวัฒนธรรมความทรงจำในตุรกีผ่านพิพิธภัณฑสถาน โดยชี้ให้เห็นในบางส่วนหนึ่งว่าการเมืองดังกล่าวคือการที่อดีตถูกเชื่อมต่อเข้ากับปัจจุบันซึ่งเกี่ยวข้องกับการเลือกและการยกเว้นภาพความทรงจำ ประวัติศาสตร์ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอำนาจในการหนุนเสริมแนวคิดชาตินิยมและนโยบายทางการเมือง ในบันทึกภาคสนามจากการสังเกตผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์พาโนรามา 1453 (Panorama 1453 Museum) ในอิสตันบูลที่เล่าถึงเหตุการณ์พิชิตกรุงคอนสแตนติโนเปิล โกลบูลโบสโกลูเล่าว่า มีผู้หญิงวัยกลางคนสองคนกำลังชมภาพแสดงอยู่ ผู้หญิงคนหนึ่งพูดกับอีกคนอย่างเสียงดังว่านี่คือประวัติศาสตร์ของเรา ผู้หญิงอีกคนก็พูดตอบกลับว่าพวกเขาพรากบรรพบุรุษไปจากพวกเรา (Bozoğlu, 2020: 1) ข้อมูลบทสนทนาของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานจากบันทึกนี้ชี้ให้เห็นว่า การเลือกนำเสนอภาพประวัติศาสตร์มีผลต่อปฏิบัติการตอบสนองทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้ชม โกลบูลโบสโกลูกล่าวว่าพิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งซึ่งนำเสนอเนื้อหาและมีรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างกันจะสร้างบรรยากาศในพิพิธภัณฑสถานที่แตกต่างกันไปด้วย ดังเช่น อารมณ์ความรู้สึกเจ็บแค้นและระลึกถึงรากเหง้าของตนเองที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงวัยกลางคนทั้งสองเมื่อเข้าชมพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์พาโนรามา 1453

นอกจากนี้ภาพที่ถูกเลือกนำเสนอในพิพิธภัณฑสถานยังสัมพันธ์กับทิศทางประวัติศาสตร์แบบอนุรักษ์นิยมของชาติและประวัติศาสตร์ที่มักถูกนำเสนอในสื่อสาธารณะของทางการหรือเรื่องเล่าแม่บท ซึ่งมักเป็นสิ่งที่ผู้เข้าชมรับรู้มาก่อนแล้ว ผ่านการบ่มเพาะในสังคมมาอย่างยาวนาน เฉกเช่นเรื่องเล่าแฟนตาซีชาตินิยมที่อุดมไปด้วยความสุข แต่เรื่องเล่าดังกล่าวนี้ดูเหมือนมิใช่จินตนาการหรือเรื่องเล่าเพื่อฝัน หากแต่เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถหาเศษเสี้ยวของหลักฐานมาปะติดปะต่อให้เป็นรูปเป็นร่างได้ ดังนั้นการนำเสนอดังกล่าวเป็นการช่วยขับเคลื่อนความรู้สึกชาตินิยมผ่านกระบวนการของการผลิตซ้ำภาพจินตนาการในอดีต เมื่อภาพดังกล่าวถูกผลิตซ้ำ ๆ ผู้รับสารก็จะเชื่อว่าสิ่งนั้น

เป็นจริง ในขณะเดียวกัน ความรู้สึกขงใจสงสัยในความจริงแท้ก็จะถูกลดทอนลงไปด้วย ด้วยบริบทของนิยามพื้นที่ที่จัดแสดง กล่าวคือ บางพื้นที่การสื่อสารสามารถใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการกำหนดสร้างความรู้ที่แท้จริงได้ อาทิ พิพิธภัณฑของรฐทางการ มักมีความน่าเชื่อถือในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง เป็นต้น

ภายใต้แนวคิดชาตินิยมนิติ ภาวครพนธ์ (2558) ชี้ให้เห็นว่า แนวคิด “ชาติ” พาดพิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากชาติต้องประกอบสร้างขึ้นมาจากรากเง้าของเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์เพื่อสร้างจุดยืนและที่มาที่ไปของตนเอง โดยมีได้พยายามค้นหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ว่าประวัติศาสตร์ชาติมีจริงแท้หรือไม่ แต่การหาข้อเท็จจริงส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อหาคำตอบว่าชาติมาจากไหน เพราะ “ชาติที่ปราศจากอดีตเป็นเรื่องที่ขัดแย้งในตัวเอง” ชาติจึงต้องมีอดีต เช่นเดียวกันนี้ ความเป็นชาติและเรื่องเล่าในอดีตที่ถูกนำเสนอในพิพิธบางลำพู แม้จะเป็นเพียงเศษเสี้ยวของประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือก ในขณะเดียวกันก็ละทิ้งประวัติศาสตร์ส่วนอื่นไว้ กรณศึกษาพิพิธบางลำพูนี้ช่วยให้เห็นว่า การประกอบสร้างอดีตของชาติ มิได้เป็นการประกอบสร้างจากแก่นแท้โดยรวมของประวัติศาสตร์ทั้งหมด แต่สะท้อนให้เห็นถึงการเลือกเล่าและสร้างเรื่องเล่าแม่บท แล้วผลิตซ้ำเรื่องเล่าแม่บทดังกล่าวให้กลายเป็นก้นความทรงจำที่เข้มแข็ง และมีตัวตนขึ้นมาได้

นอกจากนี้ ชุตินา ประกาศวุฒิสาร (2562ก) ได้ศึกษาจินตภาพของการสูญเสียในนวนิยายเรื่องทวิภพของทมยันตี ชุตินาอธิบายว่า ทวิภพเป็นนวนิยายที่ตัวละครรับรู้ความเป็นชาติผ่านเรื่องเล่าประวัติศาสตร์บาดแผล ดังนั้น ชาติที่ถูกก่อร่างขึ้นด้วยประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ จึงเต็มไปด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมเข้มข้น ดังนั้นแม้ตัวละครมณีจันทร์จะเป็นหญิงสาวสมัยใหม่แต่เธอก็กลับสามารถเดินทางข้ามภพไปในอดีตด้วยพลังความเข้มข้นทางอารมณ์ ในนวนิยายเล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงที่สยามถูกคุกคามโดยจักรวรรดินิยมตะวันตกและต้องเสียดินแดนบางส่วนไป อารมณ์ความรู้สึกสำคัญที่เกิดขึ้นคือความสูญเสียของชาติซึ่งเชื่อมโยงมาสู่ตัวเราและคนร่วมชาติ เมื่อพิจารณาน้ำเสียงของการเล่าเรื่องแม่บท ผู้เล่าสามารถเลือกเล่าด้วยน้ำเสียง มุมมอง และทิศทาง

ที่หลากหลายได้ หากแต่ในทวิภพประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 ถูกเล่าผ่านความทรงจำบาดแผลอันขมขื่น อดีตดังกล่าวจึงมิใช่เพียงเนื้อเรื่องของเรื่องเล่าแม่บท แต่เป็นพลังความเข้มข้นที่สื่อสารถึงความโศกเศร้าและความเจ็บปวดที่ล้นเกิน ในขณะที่ทวิภพปลุกเร้าความเป็นชาติด้วยพลังความเข้มข้นของการสูญเสีย

เมื่อพิจารณาการทะลุมิติเข้าไปในอดีตของการนำเสนอในพิพิธบางลำพูมีลักษณะที่แตกต่างออกไป ผู้ที่เข้าไปย้อนอดีตสู่ประวัติศาสตร์ชุมชนย่านบางลำพูมิได้เข้าไปเพื่อความต้องการในการกอบกู้ชาติ แต่พวกเขาได้พบกับชุมชนแห่งความสุข อดีตในพิพิธบางลำพูจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับอดีตที่ถูกนำเสนอในกิจกรรมอุ่นไอรักที่จัดขึ้นในช่วงปี 2561 ชุตินา ประภาสวุฒินสาร (2562ข) อธิบายปฏิบัติการของกิจกรรมนี้ว่า ในขณะที่สภาพสังคมปัจจุบันกำลังเผชิญปัญหาอยู่ รัฐบาลใช้การสร้างภาพ “แฟนตาซีของความสุข” โดยอาศัยเรื่องเล่าแม่บทของประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีต เพื่อให้ประชาชนหันกลับไปมองสภาพสังคมในอดีตที่เคยรับรู้มาก่อนอยู่แล้วเพื่อหันไปมองภาพมองไปในอนาคตและเชื่อว่าจะเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดอารมณ์ของความหวังที่มีความสุข ความสุขดังกล่าวจะถูกใช้อ้างในฐานะจุดหมายปลายทางร่วม ประวัติศาสตร์ชุมชนย่านบางลำพูและภาพของอดีตในกิจกรรมอุ่นไอรักจึงเป็นภาพในจินตนาการที่ผู้คนโหยหาอยากกลับไปรื้อฟื้นเพื่อความสุขและความหวัง

ซึ่ง Davis (1979) และ Goulding (1999) ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า พิพิธภัณฑสถานเป็นสถานที่อันทรงพลังที่มีศักยภาพในการกระตุ้นความรู้สึกโหยหาอดีต และนอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้มีส่วนสำคัญในการก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ของปัจเจกด้านอารมณ์ความรู้สึกด้วย เนื่องจากปัจเจกเชื่อมต่อบรรยากาศที่ตนเองได้รับในพิพิธภัณฑสถานกับประสบการณ์อื่นที่เกี่ยวข้องกับความรู้ในอดีตในชีวิตประจำวัน ดังนั้นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมมีส่วนร่วมในการจัดแสดงจึงมิใช่เพียงกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานทั่วไป หากแต่เป็นกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในการค้นหาอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลด้วย Davis (1979) อธิบายว่า การโหยหาอดีตคือการแสดงออกทางความรู้สึกซึ่งสะท้อนมุมมองที่เชื่อว่า วันวานในอดีตมันดีเยี่ยม แต่เมื่อเวลา

ผ่านไปนานแค่ไหนจนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีความชัดเจนที่ได้พบเจอกับวันเวลาเฉก
เช่นวันวานนั้นอีกเลย

ใน Nostalgia, reflexivity, and the narratives of self: reflections on Devine's "Removing the rough edges?" Jafari & Taheri (2014) กล่าวว่า เรื่องเล่า (storytelling) เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของพิธีกรรม การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ถูกจัดแสดงผ่านเรื่องเล่า ซึ่งอย่างน้อยที่สุดเรื่องเล่า แฝงอยู่ในชิ้นส่วนต่าง ๆ ของสิ่งที่ถูกจัดแสดง อาทิ ตัวบท สัญลักษณ์ วัตถุ เป็นต้น ผู้เข้าชมสามารถเสพสิ่งที่ถูกจัดแสดงและสามารถสร้างเรื่องเล่าของตนเองผ่านการเชื่อมต่อนั้นส่วนที่ถูกจัดแสดงโดยอาศัยเรื่องเล่าแม่บทจาก ความรู้ในอดีต แล้วเชื่อมต่อกับจินตภาพดังกล่าวกับอัตลักษณ์ของตนเอง เช่นเดียวกันนี้ เมื่อพิจารณาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์บางลำพู แน่นอนว่าภายใต้พื้นที่อันจำกัด เรื่องเล่าที่ถูกจัดแสดงอาจมิใช่เรื่องเล่าโดยสมบูรณ์ กล่าวคือ ผู้เข้าชมจะได้สัมผัสกับประสบการณ์ในอดีตผ่านการจัดฉากซึ่งเรียงต่อ ๆ กัน ฉากเหล่านี้ ถูกคัดสรรมาแล้วด้วยมุมมองและหมวดหมู่เดียวกันคือความหลากหลาย ของความตึงเครียดในชุมชนบางลำพู แต่ในบางพื้นที่เป็นเพียงการจัดวางเป็นส่วน ๆ เมื่อเทียบกับบางส่วน เช่น เทียบส่วนสี่ส้นบางลำพูที่มีการฉายภาพวิดีโอที่คน เล่าเรื่องประกอบและมีรูปแบบกำหนดของกิจกรรมที่ตายตัว ราวกับผู้เข้าชม เป็นผู้อ่านหนังสือที่ต้องอ่านเรียงหน้าในเนื้อหาที่มีให้แล้ว หรือดูชมภาพยนตร์ กำลังนั่งชมภาพยนตร์ที่เล่นไปตามเวลาของมัน ในขณะที่ห้องคนตรีบางลำพู เป็นเพียงการให้ข้อมูลภาพและอักษรบรรยายเท่านั้น การจัดแสดงในรูปแบบ ที่สองนี้ผู้เข้าชมจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างเรื่องเล่าและเชื่อมต่อนั้นส่วนต่าง ๆ ของเรื่องเล่าที่ถูกจัดวางเอาไว้

ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ช่วยก่อร่างสร้างจินตนาการ ชาตินิยมให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้น ด้วยความพยายามในการสอดแทรก ท่อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ภายใต้การจัดแสดงผู้เข้าชมจะได้รับอารมณ์ แห่งความสุขที่ได้ย้อนกลับไปในอดีต อย่างไรก็ตาม อดีตที่ถูกนำเสนอได้ สร้างความเข้าใจคลาดเคลื่อนให้กับจินตนาการชาติ เช่นเดียวกันนี้ เราจะ สังเกตเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะอย่างไรรัฐบาลก็ไม่สามารถสร้างชุมชนแห่งความสุข

เช่นเดียวกับเรื่องเล่าแม่บทอันผ่าสุชนี่ได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดสังคมจะเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยซึ่งไม่ปรากฏในเรื่องเล่าแม่บท ดังนั้นจินตนาการความหวังซึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองนี้จะเป็นจินตนาการที่ไม่มีวันไปถึง หากแต่ต้องปรับเปลี่ยนโครงเรื่องเล่าแม่บทให้สอดคล้องกับความเป็นที่ทางประวัติศาสตร์ และสร้างการรับรู้ใหม่เพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาและแก้ไขปัญหามีใช่การแก้ไขปัญหาด้วยการหันกลับไปมองเศษเสี้ยวทางประวัติศาสตร์ที่ถูกละเลยเท่านั้น

บทสรุป

วัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งพิพิธบางลำพูคือการมองถึงปัญหาเรื่องการสูญหายของรากเหง้าในอดีตและการเข้ามาของโลกาภิวัตน์ทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่เคยดำรงอยู่ในอดีตสูญสลายไป พิพิธภัณฑจึงต้องการบันทึกภาพความทรงจำในอดีตเหล่านี้เอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ จากมุมมองดังกล่าวนี้พิพิธภัณฑจึงเป็นพื้นที่ในการสร้างการรับรู้ในสังคมโดยเฉพาะพิพิธภัณฑทางประวัติศาสตร์ที่สร้างการรับรู้รากเหง้าความเป็นชาติภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม อย่างไรก็ตาม พิพิธบางลำพูกล่าวอ้างไปไกลเกินสิ่งที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ กล่าวคือ พิพิธบางลำพูพยายามชี้จุดเด่นของชื่อพิพิธภัณฑระหว่างคำว่า “พิพิธ” ซึ่งอ้างถึงความแตกต่างหลากหลายกับ “บางลำพู” ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายใต้นิยาม “พิพิธบางลำพู” อ้างว่าเป็นพิพิธภัณฑที่จัดแสดงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในชุมชนย่านบางลำพู แต่สิ่งที่ถูกนำเสนอกลับขัดแย้งกับความหลากหลายที่แท้จริง เนื่องจากสิ่งที่ปรากฏเป็นความหลากหลายที่ดิงามเท่านั้นความหลากหลายอื่นที่ตรงกันข้ามนี้กลับถูกละเลยไม่กล่าวถึงความขัดแย้งดังกล่าวนี้จึงชี้ให้เห็นว่าพิพิธภัณฑชาตินิยมมีบทบาทสำคัญในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับชาติ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกละเลยเหล่านี้สอดคล้องกับเรื่องเล่าแม่บทของประวัติศาสตร์ชาติ เรื่องเล่าแม่บทนี้เล่าถึงชีวิตในอดีตของชาติที่ดิงาม ซึ่งจะนำไปสู่ความรู้สึกโหยหาอดีต

พิพิธบางลำพูจัดแสดงประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกสรรผ่านการสร้างเรื่องเล่า และพยายามจำลองเหตุการณ์ให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑทะลุมิติเข้าไป

ยังโลกในอดีตเพื่อเข้าไปสัมผัสกับชีวิตในอดีตที่น่ารื่นรมย์ เนื่องจากสิ่งที่ถูกคัดสรรเหล่านี้เต็มไปด้วยความสนุกสนาน ความหวัง และอุดมคุณค่าทางวัฒนธรรม การประกอบสร้างภาพของอดีตเพียงแต่ด้านดีเหล่านี้ ในทางหนึ่งอาจช่วยให้เกิดความรู้สึกหวงแหนอดีตของชาติและเกิดความภาคภูมิใจในชาติซึ่งแน่นอนว่ามีแนวคิดทางการเมืองแฝงอยู่ แต่ในอีกทางหนึ่งแฟนตาซีชาตินิยมอุดมสุขเป็นเพียงการมองโลกด้านเดียว เรื่องเล่าแม่บทนี้สามารถถูกใช้เพื่อจุดประสงค์ทางการเมืองอื่นได้ เช่น ความพยายามให้ประชาชนหันกลับไปมองอดีตที่สวยงามและพยายามสร้างอนาคตเอกเช่นวันเดิม การเมืองในลักษณะดังกล่าวเป็นการเมืองของความหวังหรือความฝันที่มีอาจมาสู่ความเป็นจริงได้ กล่าวคือแม้หากอดีตที่สวยงามดังกล่าวอาจมีอยู่จริง แต่ก็มิได้มีเพียงความจริงด้านเดียว

กิตติกรรมประกาศ

บทความชิ้นนี้ต่อยอดองค์ความรู้จากบทความเรื่อง “พิพิธภัณฑกับแฟนตาซีแบบชาตินิยม: การสร้างการรับรู้ ชุดความรู้และอารมณ์ความรู้สึกกรณีศึกษา พิพิธบางลำพู” โดยขั้บเน้นที่ประเด็นเรื่องเล่าแฟนตาซีของการสร้างการรับรู้และการรื้ออารมณ์ความรู้สึกแบบชาตินิยม ผู้เขียนขอขอบพระคุณมิตรสหายผู้ร่วมสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษาพิพิธบางลำพูจนได้รับการเผยแพร่สู่วงวิชาการ

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาดทำให้งานเขียนชิ้นนี้ยังมีช่องว่างในการศึกษาข้อมูลภาคสนามในส่วนของการสังเกตการณ์ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑซึ่งสนใจเท่าที่ในการตอบสนองของผู้เข้าชมต่อการนำเสนอในส่วนต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ ปฏิกริยาตอบสนองจะช่วยเติมเต็มและอธิบายข้อเสนอของบทความรวมทั้งสามารถจุดประกายไปสู่คำถามวิจัยใหม่ ๆ อาทิ ผู้ชมมีปฏิกริยาตอบสนองต่อการนำเสนอในจุดใดอย่างไร และมีจุดใดที่มีผู้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ รวมไปถึงปฏิกริยาตอบสนองของผู้ชมระหว่างพิพิธบางลำพูกับพิพิธภัณฑชาตินิยมอื่นมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เป็นต้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ชุดิมา ประภาศวุฒิสาร. 2562ก. “จินตภาพของการสูญเสียกับการสร้างชุมชนแบบ แอฟเฟ็คท์ กรณีศึกษาทวีภพของหมยันต์และกลุ่มพันธมิตรฯ กู้ชาติ”, ใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (บก.), หน้า 3-56, *การสร้างการรับรู้ในสังคมไทยเล่ม 1 อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด แอฟเฟ็คท์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว).
- ชุดิมา ประภาศวุฒิสาร. 2562ข. “การเมืองกับการสร้างโลกแฟนตาซีของความสุข ในสังคมไทย”, ใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (บก.), หน้า 3-56, *การสร้างการรับรู้ใน สังคมไทยเล่ม 2 อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด แอฟเฟ็คท์*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว).
- นิติ ภัวตรพันธุ์. 2558. *ชวนถกชาติและชาติพันธุ์ ข้อถกเถียงว่าด้วย ‘ชาติ’ และ ‘ชาติพันธุ์’*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- สุธาทิพย์ เตชะวรรณเศรษฐ์ ภัทรกร กองแก้ว และธนวัฒน์ ปัญญานันท์. 2562. “พิพิธภัณฑกับแฟนตาซีแบบชาตินิยม: การสร้างการรับรู้ ชุดความรู้และอารมณ์ ความรู้สึก กรณีศึกษา พิพิธบางลำพู”, หน้า 593-617, *รายงานการประชุม วิชาการระดับปริญญาตรีด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วันที่ 30 กันยายน 2562*.

ภาษาอังกฤษ

- Bozoğlu, G. 2020. *Museums, Emotion, and Memory Culture: The Politics of the Past in Turkey*. New York: Routledge.
- Davis, F. 1979. *A yearning for yesterday: A sociology of nostalgia*. London: Collyer MacMillan.
- Goulding, C. 1999b. “Heritage, nostalgia, and the “grey” consumer”, *Journal of Marketing Practice: Applied Marketing Science* 5(6/7/8): 177-99.
- Jafari, A. and Taheri, B. 2014. “Nostalgia, reflexivity, and the narratives of self: reflections on Devine’s Removing the rough edges?”. *Consumption Markets & Culture*, 17(2): 215-230.